

Finansowanie wydatków sektora finansów publicznych w warunkach deficytu fiskalnego

Joanna Marczakowska-Proczka*

Niniejsze opracowanie odnosi się do możliwości realizacji wydatków sektora publicznego w warunkach deficytu fiskalnego. Tekst podzielono na dwie części. W pierwszej przedstawiono statystyczne ujęcie deficytu sektora finansów publicznych w latach 2007–2015. W części drugiej wymieniono krajowe i międzynarodowe – unijne regulacje dotyczące utrzymania równowagi w sektorze publicznym. Wydaje się, że te regulacje stanowią dobre zasady prowadzenia polityki budżetowej w Polsce, która ma chronić przed nadmiernym deficytem i być skoordynowana z programami rozwoju gospodarczego. Jeżeli przyjmiemy, że w polityce fiskalnej odzwierciedlone są priorytety polityczne i społeczno-gospodarcze, to spełnienie tych reguł i warunków, ze względów politycznych, ogranicza swobodę decyzji w tej polityce. Ponadto autorka próbuje wskazać możliwości zwiększenia dochodów podatkowych, przychodów z kredytów i pożyczek z rynków finansowych. Wydaje się, że obecnie Polska zachowuje kontrolę nad sektorem finansów publicznych, chociaż pojawiają się obawy, iż rosnąca od 2015 r. „ekspansja wydatkowa”, może spowodować pogłębienie nierównowagi, szczególnie, że na 2017 r. deficyt budżetu państwa zaplanowano w wysokości 59,3 mld zł.

Słowa kluczowe: deficyt, dług publiczny, wydatki publiczne, dochody publiczne, podatki.

Nadesłany: 24.02.17 | Zaakceptowany do druku: 03.07.17

Financing the spending of the public finance sector in the case of a fiscal deficit

This work touches upon the issue of spending public funds in the case of a fiscal deficit. The article is divided into two parts. Section 1 presents the statistical perspective of the public finance deficit in the years 2007–2015, while Section 2 mentions the domestic and international (EU) regulations regarding the maintenance of the equilibrium in the public sector. It seems that those regulations constitute a solid base for pursuing the budgetary policy in Poland, which ought to prevent excessive deficits and be co-ordinated with economic development programmes. If one assumes that fiscal policy reflects political and socio-economic priorities, then following those rules and meeting those criteria, for political reasons, limit the freedom of decision-making in the scope of this policy. At present it seems that the State of Poland keeps control over the public finance sector, although some concerns are rising that “the spending expansion”, which has been growing since 2015, can cause further imbalance, especially taking into account the fact that in 2017 the budget deficit is planned to account for PLN 59.3 bn.

* **Joanna Marczakowska-Proczka**, dr – Katedra Skarbowości, Szkoła Główna Handlowa.
Adres do korespondencji: Katedra Skarbowości, Szkoła Główna Handlowa, ul. Wiśniowa 41 pok. 72,
02-520 Warszawa; e-mail: jprocz@sgh.waw.pl.

Keywords: deficit, public debt, public spending, public revenue, taxes.

Submitted: 24.02.17 | Accepted: 03.07.17

JEL: E61, H62, P42, P4

1. Wprowadzenie

Wydatki w sektorze finansów publicznych są głównym instrumentem realizacji alokacyjnej funkcji finansów publicznych. W wyniku ich wykonywania następuje wykorzystanie części PKB na cele związane z realizacją polityki społeczno-gospodarczej państwa. Wydatki te są prawie zawsze związane z priorytetami politycznymi, a ich wielkość zależy od zakresu finansowania przez państwo zadań publicznych, usług społecznych, ingerencji państwa w gospodarkę, a także fiskalnej wydajności państwa mierzonej stopą redystrybucji dochodów.

Od kilkunastu lat w literaturze ekonomicznej zaobserwować można zwiększone zainteresowanie problematyką polityki fiskalnej i jej wpływu na kondycję ekonomiczną gospodarki. Jednym z najważniejszych powodów tego zainteresowania jest wzrost, w wielu państwach wysoko rozwiniętych w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat, wskaźników długu publicznego w relacji do PKB, co wywoływane jest długotrwałym deficytem budżetowym. Jako swoisty powrót do idei J.M. Keynesa postrzega się przede wszystkim praktykę rządów państw wysoko rozwiniętych, wyrażającą się w zwiększaniu wydatków i podtrzymywaniu, koniunktury, co oznacza bezpośrednio keynesowskie stymulowanie popytu w warunkach zbyt niskich wydatków prywatnych i biznesu. Na przykład I. Lakatos zauważa, że podstawowe założenia J.M. Keynesa nie zmieniły się, w stosunku do obecnego czasu, a jedynie uległy zmianie elementy „pasa ochronnego”, tj. praktyki gospodarczej (Lakatos, 1978; Spiegler i Milberg, 2011). W koncepcji interwencjonizmu państwowego, którą stworzył J.M. Keynes (Keynes, 1985), dochody i wydatki publiczne stały się głównymi narzędziami interwencji państwa w gospodarkę. Odrzucił on zasadę, że działalność wydatkowa państwa musi mieścić się w granicach gromadzonych dochodów. Poglądy te wywarły silny wpływ na politykę fiskalną i były rozwijane m.in. przez A.H. Hansena (szerzej: Hansen, 1947), który uzasadniał Keynesowską analizę przyczyn wielkiego kryzysu.

Pomimo braku konsensusu co do przyczyn kryzysu 2008–2010 za początek kryzysu zgodnie uważa się „zaburzenia funkcjonowania systemu finansowego w Stanach Zjednoczonych 2007” (Belka, 2017, s. 163 i nast.). W tym kontekście w piśmiennictwie ekonomicznym podkreśla się, że współczesna ekonomia ma trudności w wyjaśnieniu mechanizmów ostatniego kryzysu, co jest spowodowane kilkoma okolicznościami (Wojtyna, 2013, s. 6). Jak uogólnia A. Wojtyna, po pierwsze, obecny kryzys jest wyjątkowy, co potwierdza często cytowany i symptomatyczny tytuł książki na ten temat (Reinhart i Rogoff, *This Time Is Different, Eight Centuries of Financial Folly*, Princeton University Press, Princeton 2009). Po drugie, dominujące obecnie teorie ekonomii są mało użyteczne w zrozumieniu tego kryzysu, co powoduje konieczność wykorzystania starszych teorii doktryny fiskalnej.

Kryzys gospodarczy 2008–2010 na nowo przypomniał znaczenie antykryzysowej teorii J.M. Keynesa w debacie ekonomistów, dotyczącej stabilizacji gospodarczej. Nastąpiło przewartościowanie poglądów w kwestii znaczenia polityki stabilizacyjnej, a zwłaszcza jej wymiaru fiskalnego. Również w stosowanej na całym świecie antykryzysowej polityce stabilizacyjnej wykorzystywano instrumenty keynesowskie¹. Obecnie największym zagrożeniem dla światowych finansów wydaje się pogorszenie stanu finansów publicznych w większości państw, także w Polsce. Zwraca się również uwagę na konflikt interesów jako przyczynę powstawania nadmiernego deficytu budżetowego, szczególnie w kontekście priorytetów politycznych. W sytuacji występowania konfliktu interesów pomiędzy partiami politycznymi politycy wykorzystują deficyt budżetowy jako instrument swojej strategii działania, mającej na celu uniemożliwienie lub przynajmniej utrudnienie przejścia władzy przez partie polityczne mające odmienne poglądy odnośnie do kształtu polityki fiskalnej.

Neoliberalizm i nowy konserwatyzm fiskalny postulują, że zrównoważone finanse

publiczne stanowią jeden z fundamentów długofalowego wzrostu gospodarczego i kluczowy element stabilności makroekonomicznej. Stabilne finanse publiczne pozwalają na realizację głównych funkcji polityki fiskalnej, tj. alokacyjnej, redystrybucyjnej oraz stabilizacyjnej. „Zdrowe finanse publiczne sprzyjają poprawie wyników gospodarki. Poprzez pozytywny wpływ na oszczędności krajowe oraz spadek premii za ryzyko uwzględnianej w cenie kapitału pozwalają na szybszą akumulację kapitału i w efekcie przyczyniają się do przyspieszenia tempa wzrostu potencjalnego PKB” (*Wieloletni Plan Finansowy...*, 2015, s. 20 oraz szerzej: Buchanan i Musgrave, 2005).

Jak się wydaje, utrzymujące się deficyty sektora finansów publicznych, a w konsekwencji duże zadłużenie, pozbawiają władze fiskalne podstawowego narzędzia stabilizacji procesów wzrostu gospodarczego. W tej sytuacji jednostki sektora publicznego mają ograniczone możliwości skutecznego reagowania w przypadku losowych i kryzysowych zjawisk zakłócających wzrost i rozwój społeczno-gospodarczy.

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie wybranych możliwości finansowania wydatków budżetowych w warunkach deficytu.

Przedmiotem badania jest problem podejmowania przez rząd decyzji dotyczących możliwości finansowania wydatków publicznych w warunkach deficytu fiskalnego. Analiza dotyczy przede wszystkim polityki podatkowej rozumianej jako proces prowadzący do zapewnienia dochodów budżetowych oraz realizacji celów o charakterze gospodarczym i społecznym przy zastosowaniu regulacji prawnych związanych z stabilnością w sektorze finansów publicznych, a także wykorzystania systemu podatkowego. Zaproponowana konstrukcja niniejszego artykułu ma sprzyjać prowadzonej analizie.

Artykuł przygotowano na podstawie studiów literatury przedmiotu oraz analizy danych statystycznych za lata 2007–2015.

2. Deficyt a finansowanie wydatków sektora finansów publicznych

Deficyt budżetowy wyraża stan bieżącej nierównowagi finansowej, natomiast zadłużenie publiczne stanowi konsekwencję braku tej równowagi we wcześniejszych okresach. Powszechnie zwraca się uwagę, że nie tylko deficyt budżetowy, ale również wahania

koniunktury wpływają na poziom realnego PKB poprzez zmiany zagregowanego popytu. W tym miejscu trzeba podkreślić, że nie należy mylić nierównowagi budżetowej wywołanej dyskrejonalnymi decyzjami politycznymi ze zmianami salda budżetowego będącego skutkiem działania automatycznych stabilizatorów koniunktury.

W praktyce gospodarczej w pierwszej kolejności ustala się wydatki, które powinny być wykonane, a dopiero później szuka się dochodów na ich pokrycie. Zazwyczaj jest tak, że dochody sektora publicznego są niewystarczające. Środki na pokrycie owej luki można pokryć poprzez wzrost dochodów podatkowych oraz pozyskać je z przychodów z tytułu pożyczek, kredytów z rynków finansowych i wpływów z prywatyzacji.

Konsekwencją zbyt dużych wydatków względem dochodów budżetu państwa i braku możliwości, przede wszystkim z przyczyn politycznych, ich obniżenia, jest deficyt budżetu państwa. Oprócz wzrostu deficytu zmienia się także struktura wydatków; wzrost wydatków zdeterminowanych² oznacza wzrost wydatków konsumpcyjnych, tym samym zmniejszają się wydatki na realizację funkcji gospodarczej i prorozwojowej wydatków publicznych (Marczkowska-Proczka, 2016, s. 340). Bezpośrednim skutkiem występowania deficytów jest występowanie długu publicznego. Szczególnie ważna jest widoczna ujemna zależność między stopą zadłużenia publicznego a stopą inwestycji, co może sugerować występowanie w polskiej gospodarce efektu wypychania wydatków prywatnych (Owsiak, 2005, s. 49 i 663).

Poziom fiskalizmu i redystrybucji w gospodarce wyraża się poprzez udział dochodów i wydatków sektora finansów publicznych w relacji do PKB. Z danych zebranych na rysunku 1 można zauważyć, że relacja dochodów publicznych do PKB – redystrybucja dochodów – w latach 2007–2015 obniżyła się z 41,2% do 38,4%. Redystrybucja poprzez wydatki także się obniżyła, szczególnie w porównaniu z latami 2009–2013, kiedy widać wyraźny wzrost relacji wydatków sektora finansów publicznych do PKB. W roku 2010 relacja ta wyniosła 44,9% PKB, ale od 2013 roku obserwujemy stały spadek relacji wydatków sektora publicznego w stosunku do PKB. Można zatem uznać, że poziom fiskalizmu w Polsce jest na poziomie umiarkowanym, szczególnie w odniesieniu do krajów UE.

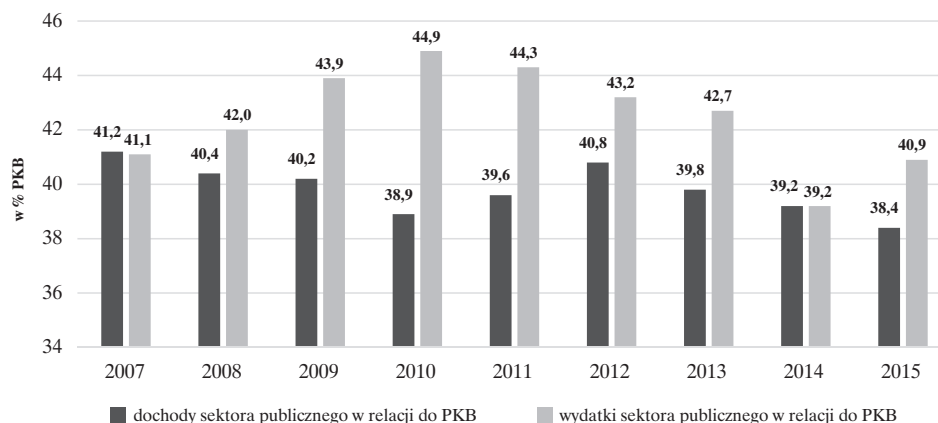
W 2015 roku średnia relacja dochodów sektora finansów publicznych w relacji do PKB dla EU-28 wyniosła 44,9%, a wydatków 47,3%³.

Z danych zawartych w tabeli 1 i rysunkach 1 i 2 wynika, że rok 2007 był ostatnim rokiem wysokiej koniunktury tuż przed światowym kryzysem finansowym. Był to w badanym okresie rok, w którym stopa wzrostu PKB wyniosła 6,8% r/r, a także rok najwyższej redystrybucji dochodów

i stosunkowo niskiej redystrybucji wydatków; deficyt sektora finansów publicznych w relacji do PKB wyniósł -1,9% i w badanym okresie był to najniższy poziom⁴. W kolejnych latach sytuacja w sektorze finansów publicznych ulegała pogorszeniu. Wpływa na nią struktura wydatków publicznych w Polsce, gdzie dominują wydatki tzw. zdeterminowane – sztywne.

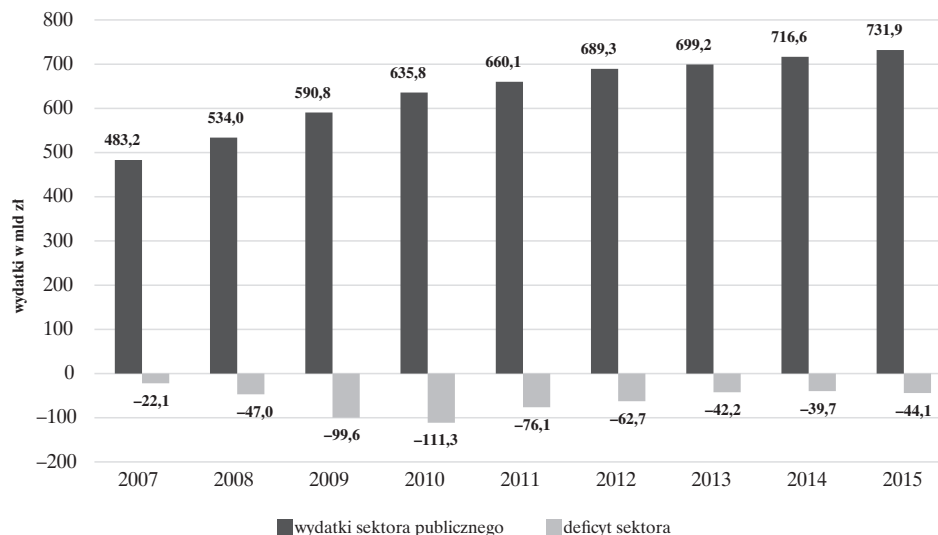
Jak już wspomniano, wzrost wydatków zdeterminowanych oznacza wzrost wydat-

Rysunek 1. Dochody i wydatki w latach 2007–2015 (w relacji do PKB)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdań Rady Ministrów z wykonania budżetu państwa za okres 2007–2015. Ministerstwo Finansów, Warszawa.

Rysunek 2. Wydatki i deficyt sektora publicznego w latach 2007–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdań Rady Ministrów z wykonania budżetu państwa za okres 2007–2015. Ministerstwo Finansów, Warszawa.

Tabela 1. Wydatki i wynik sektora publicznego w Polsce w latach 2007–2015

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
PKB – ceny bieżące w mld zł	1 176,7	1 275,4	1 344,4	1 415,0	1 524,7	1 596,4	1 635,7	1 728,6	1 789,7
Stopa wzrostu PKB w %	6,8	5,1	1,6	3,9	4,5	1,9	1,6	3,4	3,4
Wydatki sektora publicznego w mld zł	483,2	534,0	590,8	635,8	660,1	689,3	699,2	716,9	731,9
Wydatki sektora publicznego w relacji do PKB w %	41,1	42,0	44,0	44,9	43,3	43,2	42,7	39,2	40,9
Saldo sektora publicznego w mld zł	-22,1	-47,0	-99,6	-111,3	-76,1	-62,7	-42,2	-39,7	-44,1
Saldo sektora publicznego w relacji do PKB w %	-1,9	-3,7	-7,4	-7,9	-5,0	-3,9	-4,3	-2,3	-2,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdań Rady Ministrów z wykonania budżetu państwa za okres 2007–2015. Ministerstwo Finansów, Warszawa.

ków konsumpcyjnych, szczególnie przez budżet państwa, natomiast zmniejszają się wydatki na realizację funkcji gospodarczej i prorozwojowej.

Największy udział w wydatkach sektora finansów publicznych mają świadczenia z ubezpieczeń społecznych, które w roku 2014 stanowiły 38,3%, a w 2015 odpowiednio 39,2% ogółu wydatków sektora. Wydatki na sferę budżetową stanowiły odpowiednio 32,6% i 33,1%. Znaczącą pozycję w wydatkach stanowią wydatki związane z obsługą długu publicznego 5% w 2014 r i 4,2% w 2015 roku. Z analizy danych w sprawozdaniach z wykonania budżetu państwa za lata 2014 i 2015 wynika, że wydatki zdeterminowane z budżetu państwa w roku 2014 stanowiły 71,3%, a w 2015 r. 71,7% ogółu wydatków budżetu państwa (*Sprawozdania Rady Ministrów z wykonania budżetu państwa...*, część V).

W ciągu roku wydatki wzrosły zatem nominalnie o 15,1 mld zł. Nadmierne usztywnienie wydatków ogranicza reagowanie państwa na zmiany koniunktury gospodarczej w przyszłych okresach. Wydatki sztywne bardzo trudno w przyszłości „odszywnić”, tym

bardziej, że presja na wzrost wydatków jest z reguły silniejsza w przypadku wydatków społecznych niż prorozwojowych. W działaniach podejmowanych przez rząd w ramach reformy finansów publicznych widać dążenie do podnoszenia efektywności wykorzystywania i lepszego adresowania wydatków.

Chociaż od 2015 r. można zaobserwować swoistą „ekspansję wydatkową”, plan wydatków w ustawie budżetowej na 2016 r. wynosi 368,5 mld zł, a w ustawie na 2017 r. 383,4 mld zł. Wydatki r/r 2015/2014 wzrosły o 6,2 pkt. procentowych, nominalnie o 19,2 mld zł. W 2016/2015 wydatki r/r wzrosną o 11 pkt. procentowych nominalnie o 36,8 mld zł, a wydatki r/r 2017/2016, wg danych z ustaw budżetowych, wzrosną o 15,5 pkt. procentowego, nominalnie o 14,9 mld zł.

Najważniejszym, jak się wydaje, kryterium przy podejmowaniu przez rząd decyzji o zwiększeniu danej kategorii wydatków powinno być kryterium ich racjonalności polegającej na tym, po pierwsze, aby przy danym nakładzie osiągnąć największy efekt, po drugie, osiągnąć największy efekt przy najmniejszym nakładzie.

Powyższa analiza danych statystycznych skłania do wyciągnięcia podstawowego wniosku: prowadzona polityka fiskalna była silnie procykliczna. W rezultacie finanse publiczne znajdowały się w stanie trwałej nierównowagi. Za nierównowagę w polskich finansach publicznych w ogromnym stopniu odpowiadają czynniki strukturalne, a także liczne zaniechania w podejmowaniu wysiłków reformatorskich przez poszczególne rządy, szczególnie w „dobrych czasach”. Od początku zeszłej dekady deficyt sektora instytucji rządowych i samorządowych utrzymywał się w Polsce średnio na poziomie 4,6% PKB, a jego przejściowe ograniczenie wynikało przede wszystkim z dobrej koniunktury, bardzo rzadko natomiast z zamierzonych działań ukierunkowanych na uzdrowienie finansów publicznych. Od roku 2014 podejmowane były i są kontynuowane działania w zakresie uszczelnienia systemu podatkowego, które ma w przyszłości zwiększyć dochody podatkowe.

Krótką analizą danych statystycznych przedstawioną powyżej, stanowi tło dla rozważań prowadzonych w dalszej części artykułu.

3. Możliwości pozyskiwania dodatkowych dochodów i przychodów w sektorze finansów publicznych

3.1. Główne normy prawne w zakresie stabilności sektora finansów publicznych w Polsce

Na początku tej części opracowania zostaną pokrótce omówione wybrane regulacje prawne związane z bezpieczeństwem sektora finansów publicznych.

Regulacje mające znaczenie dla bezpieczeństwa sektora finansów publicznych z jednej strony gwarantują ich stabilność, z drugiej zaś ograniczają pole manewru w podejmowaniu decyzji przez rządy poszczególnych państw, np. w zakresie wykorzystywania takich instrumentów jak deficyt. Normy te można podzielić na krajowe i międzynarodowe – unijne.

W ustawie o finansach publicznych z 2009 r. został określony zespół reguł i narzędzi instytucjonalne⁵. Do głównych reguł zaliczamy np. przestrzeganie procedur ostrożnościowych i sanacyjnych opisa-

nych w art. 86 uofp., obowiązek wskazania przez rząd wiarygodnych źródeł finansowania deficytu, obowiązek sporządzania czteroletniej strategii zarządzania długiem sektora finansów publicznych oraz obowiązek określenia w ustawie budżetowej corocznie górnego pułapu zaciągania zobowiązań z tytułu emisji SPW.

Do narzędzi instytucjonalnych zaliczamy, wg prawa polskiego: Wieloletni Plan Finansowy Państwa, Strategię zarządzania długiem sektora finansów publicznych, Narodowe programy rozwoju, regułę wydatkową.

Obowiązująca w Polsce reguła wydatkowa ma chronić przed nadmierną ekspansją fiskalną, aby przeciwdziałać nierównowadze w finansach publicznych, nadmiernemu wzrostowi długu publicznego i kosztów jego obsługi. Obowiązująca obecnie reguła wydatkowa wyróżnia część realną i nominalną. Pierwsza to ośmioletnia średnia realnej dynamiki PKB, a część nominalna to prognozowany wzrost cen, czyli dynamika CPI (uzupełniona o korektę błędnych prognoz). Jednoroczny wskaźnik CPI i korektę błędów prognoz CPI zastąpiono celem inflacyjnym NBP – obecnie 2,5%. Oprócz tego w nowelizacji znalazły się przepisy, które umożliwiają zwiększenie limitu wydatkowego w sytuacji przewidywanej realizacji w danym roku istotnych dochodów z działań jednorazowych i tymczasowych, o czym jest mowa w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1175/2011 z 16 listopada 2011 r. zmieniającym rozporządzenie Rady (WE) nr 1466/97 w/s wzmocnienia kontroli rodzajów wydatków budżetowych oraz nadzoru i koordynacji polityk gospodarczych.

Zgodnie z przepisami przejściowymi przy obliczaniu nieprzekraczalnego limitu wydatków na 2016 r. uwzględniono planowane koszty Narodowego Funduszu Zdrowia, które określono w jego planie obowiązującym 1 grudnia 2015 roku. Do obliczenia limitu wydatków przyjęta została kwota wydatków na poziomie około 689,6 mld zł⁶. Wprowadzona zmiana może mieć jednak negatywne skutki, np. nie zagwarantuje obniżenia długu, doprowadzi do podniesienia celu inflacyjnego NBP i poluzowania polityki fiskalnej. Reguły i procedury dotyczące bezpieczeństwa finansów publicznych w Polsce wydają się, z pewnymi zastrzeżeniami, wystarczające.

3.2. Wybrane regulacje Unii Europejskiej w zakresie stabilności w finansach publicznych

Duży wpływ na polskie finanse publiczne mają jednak także regulacje unijne. Prawo unijne określa natomiast procedury ostrożnościowe i sanacyjne, program konwergencji oraz procedurę nadmiernego deficytu⁷. W zakresie bezpieczeństwa finansów publicznych Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej art. 126⁸ zaleca państwom członkowskim równowagę finansów publicznych. Dopuszcza deficyt sektora rządowego i samorządowego nie wyższy niż wynoszący równowartość 3% PKB danego państwa. W przypadku przekroczenia tego pułapu kraj musi wdrożyć program naprawczy, a brak realizacji tego programu może oznaczać nałożenie przez Komisję Europejską kar finansowych – dotyczy to państw strefy euro lub obejmuje dane państwo procedurą unikania nadmiernego deficytu. Drugie kryterium fiskalne dotyczy długu publicznego – dług nie może być wyższy niż 60% w relacji do PKB⁹. Utrzymanie tzw. zdrowych finansów publicznych zostało wzmacnione zreformowanym w 2005 r. Paktem Stabilności i Wzrostu.

W ramach tego dokumentu państwa członkowskie podzielono na: kraje strefy euro, które muszą sporządzać programy stabilności, i pozostałe państwa członkowskie, które muszą opracowywać Programy konwergencji, które muszą zawierać: średniookresowy cel budżetowy (MTO); dla Polski wynosi on minus 1.0 proc. PKB, założenia dotyczące rozwoju sytuacji gospodarczej kraju i kształtowania się wartości zmiennych ekonomicznych (zatrudnienie, inflacja, wzrost PKB, wydatki na inwestycje) mających wpływ na program stabilności oraz ocena ryzyka, które mogłyby wpłynąć na zmiany przyjętych założeń w wydatkach budżetowych i zadłużenia. Polska co roku aktualizuje swój program konwergencji na kolejne 4 lata. Rada Unii Europejskiej – na podstawie oceny Komisji Europejskiej i Komitetu Gospodarczego i Finansowego, które sprawdzają wiarygodność złożonego dokumentu, monitorują jego realizację, w sytuacji znacznych odchyłań od stanu budżetu od średniookresowego celu budżetowego – podejmuje decyzję, aby dane państwo członkowskie podjęło działania zapobiegające nadmiernemu deficytowi. Jeżeli działania naprawcze nie przynosiły efektów, państwa członkowskie obejmo-

wane były Procedurą Nadmiernego Deficytu¹⁰.

Kryzys finansowy 2008–2010 spowodował przyjęcie przez Unię Europejską nowych reguł prawnych. Część dotyczyła, wspomnianej wcześniej, nowelizacji Paktu Stabilności i Wzrostu w zakresie wzmocnienia nadzoru pozycji budżetowych, koordynacji polityk gospodarczych oraz przyspieszenia i wyjaśnienia procedury nadmiernego deficytu. Dużą rolę w zreformowaniu Paktu stabilności i wzrostu odegrało rozporządzenie nr 1175/2011, wchodzące w skład tzw. sześciopaku, którego celem była poprawa kontroli budżetowej oraz długu publicznego. Komisja przedstawiła mechanizm ostrzegania (rozpoczęcie cyklu procedury dotyczącej zakłóceń równowagi makroekonomicznej). Od początku 2011 roku funkcjonuje nowy system koordynacji polityki budżetowej, makroekonomicznej i strukturalnej państw członkowskich UE. Zakłada on, że w I połowie każdego roku przeprowadzany jest „europejski okres oceny”, inaczej zwany „semestrem europejskim”. Wskazany termin i sposób koordynacji określonych polityk powinien pozwolić państwom członkowskim uwzględnić uwagi UE już na wczesnym etapie tworzenia budżetu krajowego i kształtowania polityki gospodarczej.

Przyjęte po kryzysie regulacje doprowadziły do przyjęcia w 2012 roku Traktatu o stabilności, koordynacji i zarządzaniu w UGiW¹¹. Począwszy od 2013 roku, w związku z wejściem w życie przepisów wzmacniających nadzór gospodarczy i budżetowy nad państwami członkowskimi strefy euro oraz rozporządzenia tzw. dwupaku: nr 472/2013 i 473/2013, Komisja przedstawia opinie w sprawie projektów budżetu państw strefy euro, a Rada – na podstawie wniosku Komisji – oceny programów partnerstwa gospodarczego przedkładanych przez państwa strefy euro objęte procedurą nadmiernego deficytu. Polska przystąpiła do tego paktu w 2013 roku. Co prawda dotyczy on państw strefy euro, ale Polska może uczestniczyć, raz w roku, w debatach na temat wdrażania tego Traktatu. Polski, podobnie jak pozostałych państw, które nie są w strefie euro, nie dotyczą sankcje. Nie mają także prawa głosu w podejmowaniu decyzji, ale rygorystyczne podejście do równowagi finansów publicznych może mieć swoje konsekwencje dla decyzji społeczno-gospodarczych

podejmowanych także w państwach spoza strefy euro oraz wprowadzania przepisów krajowych w zakresie przestrzegania procedur budżetowych.

Przedstawione powyżej, w dużym skrócie, regulacje krajowe i unijne dotyczące utrzymywania stabilności w sektorze finansów publicznych, wymuszają na rządzie w Polsce prowadzenie rozważnych działań, zapewniających trwałą i zrównoważony wzrost gospodarczy. Prowadzenie takiej polityki oznacza, iż władze nie dopuszczają do narastania nierównowagi w sektorze finansów publicznych.

3.3. Możliwości pozyskiwania źródeł finansowania deficytu budżetu państwa

Poniżej zostaną przedstawione źródła pokrycia występującego deficytu, możliwości zwiększania dochodów w celu równoważenia budżetu oraz możliwości zmiany struktury wydatków.

Deficyt sektora finansów publicznych jest ważnym miernikiem stabilności całego systemu finansowego, ponieważ jego nadmierny poziom może w negatywny sposób oddziaływać na relacje makroekonomiczne. Zakres tego oddziaływania jest zróżnicowany w zależności od tego, w jaki sposób jest on finansowany czy oszczędnościami krajowymi, czy oszczędnościami zagranicznymi. W pierwszym przypadku może pojawić się efekt wypychania i aprecjacja waluty krajowej, w drugim gwałtowne wycofanie się inwestorów z rynku krajowego, a także dochód wypracowany w gospodarce w przyszłości będzie przechodził do inwestorów zagranicznych.

W celu uniknięcia wzrostu deficytu, przy obecnej strukturze wydatków oraz reformy emerytalnej i oświatowej, które to wpłyną na wzrost wydatków całego sektora finansów publicznych, warto zastanowić się nad możliwością zwiększenia dochodów i przychodów. Można to osiągnąć np. poprzez: wzrost dochodów podatkowych, wzrost przychodów z pożyczek i kredytów z rynków finansowych, większe wpływy z prywatyzacji majątku państwa.

Każdy z wymienionych sposobów zwiększenia dochodów i przychodów ma ograniczone pole manewru. Wzrost dochodów podatkowych jest możliwy poprzez ustalenie nowych tytułów podatkowych, przez rozszerzenie bazy podatkowej, tj. obejmowanie określonym podatkiem nowych grup podatników, np. przez obniżenie

kosztów uzyskania przychodu czy podnoszenie nominalnych stawek podatkowych. Na przykład w roku 2012 wprowadzono podatek od wydobycia niektórych kopalin, a w 2016 podatek od niektórych instytucji finansowych, potocznie nazywany podatkiem bakowym. Podnoszenie nominalnych stawek podatkowych należy do najtrudniejszych. Ponadto od roku 2015 realizuje się tzw. proces uszczelniania systemu podatkowego.

Zwiększanie dochodów podatkowych przez uszczelnianie systemu podatkowego oznacza skuteczność państwa w eliminowaniu procederu unikania płacenia należnych i nałożonych prawem podatków. Zmiany w VAT związane są z ograniczeniem nadużyć i uszczelnieniem poboru VAT wynikają ze zmian wprowadzonych uchwaloną 1 grudnia 2016 roku obszerną nowelizacją ustawy o podatku od towarów i usług (Dz.U. 2016, poz. 2024).

Do najważniejszych zmian należą:

- Jednolity Plik Kontrolny (JPK) – nakładający na płatnika VAT comiesięczny obowiązek bezpośredniego eksportu danych, za dany okres, dotyczących ewidencji zakupu i sprzedaży, w ustalonym układzie i formacie. Od lipca 2016 r. obowiązek ten dotyczył dużych przedsiębiorstw, od stycznia 2017 r. dołączyli mali i średni przedsiębiorcy. Od stycznia 2018 r. obowiązkiem tym będą objęte także mikroprzedsiębiorstwa,
- rozszerzenie listy towarów objętych tzw. odwrotnym obciążeniem, w którym VAT odprowadza nabywca towaru lub usługi, a nie sprzedający. Na liście znajdują się np. transakcje, których przedmiotem będą m.in. określone usługi budowlane,
- zmiana zasad dokonywania zwrotu VAT w terminie 25 dni. Naczelnik urzędu skarbowego musi przedłużyć termin zwrotu na żądanie innych organów, np. CBA, ABW. Pozostałe zasady zwrotu nie zostały zmienione.
- ograniczenie stosowania kwartalnych rozliczeń VAT. Z tej formy rozliczeń nadal będą mogły korzystać tylko małe przedsiębiorstwa, tj. podatnicy podatku VAT, u których wartość sprzedaży nie przekroczyła 1,2 mln euro w poprzednim roku podatkowym.
- podwyższenie limitu wartości sprzedaży – ze 150 do 200 tys. zł, uprawniające do skorzystania z tzw. **zwolnienia podmiotowego**. Takie rozwiązanie ma być szcze-

gólnie korzystne dla małych firm, które do tego podwyższonego progu nie będą musiały rozliczać VAT, a w konsekwencji wypełniać wszystkich obowiązków z tym związanych,

- określenie przesłanek odmowy rejestracji podmiotu jako podatnika VAT i doprecyzowanie warunków wykreślenia podatnika z rejestru podatników VAT. Wykreślenie podatnika zarejestrowanego ma natomiast nastąpić np. w sytuacji: zawieszenia działalności gospodarczej (na co najmniej sześć kolejnych miesięcy); niezłożenia deklaracji VAT (za sześć kolejnych miesięcy lub dwa kolejne kwartały); wystawienia faktur lub faktur korygujących, dokumentujących transakcje, do których nie doszło. Rozwiązania te powinny pomóc w walce z tzw. **karuzelami podatkowymi**,
- wprowadzenie nowych sankcji podatkowych za nierzetelne rozliczanie podatku VAT. Zaniżenie kwoty podatku należnego lub zawyżenie kwoty podatku naliczonego będzie skutkowało nałożeniem kary w wysokości 30% kwoty zaniżenia lub zawyżenia. Przewidziano także podwyższoną sankcję podatkową w wysokości 100% w stosunku do podatników dopuszczających się oszustw podatkowych, w tym odliczających podatek z tzw. **pustych faktur**.

Każde z wymienionych rozwiązań wymaga jednak powszechnej akceptacji przez podatników, a zatem wymusza na rządzie przyjmowanie pewnych kompromisów, co osłabia ich skuteczność w zwiększaniu dochodów podatkowych. Ponadto warunkiem koniecznym jest to, aby wprowadzane zmiany powodujące uszczelnienie systemu podatkowego nie wpływały negatywnie na działalność uczciwych, płacących rzetelnie podatki podatników. Dochody podatkowe w pierwszym kwartale 2017 roku są wyższe od dochodów podatkowych w pierwszym kwartale w roku 2016. Być może jest to wynik wdrażanego procesu uszczelniania podatków.

Od 1 marca 2017 r.¹² w wyniku reformy administracji podatkowej, powołano Krajową Administrację Skarbową (KAS). Celem tej zmiany jest dostosowanie struktur KAS do zjawisk związanych z szeroko rozumianą krajową i międzynarodową optymalizacją podatkową¹³. Krajowa Administracja Skarbowa (KAS) to połączenie administracji podatkowej, kontroli skar-

bowej i Służby Celnej. Administracja skarbowa to organy i instytucje zajmujące się rejestracją podatników, wymiarem, kontrolą i poborem, a także egzekucją zobowiązań podatkowych, prowadzeniem dochodzeń w sprawach o przestępstwa i wykroczenia skarbowe. Podstawowym celem administracji skarbowej jest pobieranie dochodów podatkowych w najbardziej skuteczny, sprawiedliwy i wydajny sposób¹⁴. Realizacja tego celu ma zapewnić stały i terminowy dopływ dochodów z tytułu podatków i innych należności podatkowych, do budżetu państwa oraz budżetów samorządowych gmin.

KAS w Polsce składa się 16 izb administracji skarbowej, 400 urzędów skarbowych, w tym 20 urzędów skarbowych wyznaczonych do obsługi tzw. dużych podatników, które funkcjonują od 1 stycznia 2004 roku oraz z 16 Urzędów Celno-Skarbowych, 45 Delegatur UCS i 143 oddziałów celnych. Zaproponowana struktura, zgodnie z art. 1 ustawy o KAS, ma być „wyspecjalizowaną administracją rządową wykonującą zadania z zakresu realizacji dochodów z tytułu podatków, należności celnych, opłat oraz niepodatkowych należności budżetowych, ochrony interesów Skarbu Państwa oraz ochrony obszaru celnego UE, a także zapewniająca obsługę i wsparcie podatnika, płatnika, przedsiębiorcy”.

Alternatywą dla dochodów podatkowych jest osiąganie przychodów przez zaciąganie długu, czyli pożyczki i kredyty. Ale, jak wspomniano wcześniej, podejście do deficytu i długu publicznego opiera się na regulacjach. Zastępowanie dochodów podatkowych przychodami z pożyczek i kredytów z rynków finansowych pogarsza zatem relację długu do PKB i naraża państwo na sankcje wynikające z przepisów krajowych i unijnych¹⁵.

W Polsce konstytucyjna reguła zakazująca przekraczania przez państwowy dług publiczny (Samojlik, 2006, s. 53) 3/5 PKB jest naturalną barierą substytucji dochodów podatkowych i przychodów pożyczkowo-kredytowych, która zaczyna działać, formalnie zgodnie z procedurami ostrożnościowymi zapisanymi w ufo. art. 86. Nadmierna ekspansja pożyczkowa państwa niesie za sobą ryzyko tzw. monetyzacji długu, czyli finansowania go za pomocą emisji dodatkowego pieniądza.

Z ekonomicznego punktu widzenia źródłem pokrycia deficytu budżetowego mogą być tylko oszczędności pieniężne podmiotów gospodarczych. Nie wolno natomiast

finansować deficytu w sposób bezpośredni lub pośredni za pomocą emisji dodatkowego pieniądza, ponieważ działania takie nieuchronnie prowadzą do nasilenia się procesów inflacyjnych w gospodarce. Działania rządów w celu łagodzenia skutków ostatniego kryzysu pokazały, że nie ma prostej zależności między defycytami w finansach publicznych a inflacją. W roku 2010 w Polsce wystąpiła najsilniejsza nierównowaga w sektorze finansów publicznych (-7,9% w relacji do PKB), a inflacja ukształtowała się na poziomie 2,6. W latach 2013–2015 przy średnim deficycie -2,9% w relacji do PKB stopa inflacji była bliska zeru. Oczywiście należy także uwzględniać ryzyko zadłużania się za granicą, gdzie jest ono implikowane kursem walutowym. Dlatego w strategii zarządzania długiem sektora finansów publicznych przyjęto, że udział długu zagranicznego w długi Skarbu Państwa nie może przekraczać 30%.

Można zatem zauważyć, że dług publiczny jest kosztownym sposobem finansowania wydatków publicznych w tym sensie, że należy go zwrócić wraz z odsetkami. Obsługa długu publicznego pociąga za sobą koszty. Koszty obsługi długu pomniejszają w przyszłości bieżące dochody budżetu i są przyczyną zaciągania następnych pożyczek. Na ostateczne ukształtowanie poziomu kosztów związanych z obsługą długu publicznego wpływ wywiera sytuacja na rynkach finansowych i kształtowanie się kursów walutowych. Poprawa wiarygodności Polski, jak się wydaje, ogranicza ryzyko refinansowania w złotych i w walutach obcych, co jest niezwykle ważne dla programu refinansowania spłat zadłużenia w przyszłych okresach.

Znaczenie przychodów z prywatyzacji majątku skarbu państwa dla finansowania deficytu znacząco wygasa w Polsce od końca lat 90. W roku 2016 wartość planowanych przychodów z prywatyzacji wynosiła 221 mln zł. Tak małe wpływy z prywatyzacji w skali całego budżetu są „pomijane”.

4. Zakończenie

Polskie finanse publiczne charakteryzują się wysoką nierównowagą. W badanym okresie deficyt sektora publicznego w Polsce utrzymywał się średnio na poziomie -4,32% PKB.

Drugą istotną słabością jest relatywnie wysoki udział wydatków sektora publicznego w relacji do PKB (w roku 2010 44,9%

i to był najwyższy udział wydatków w PKB, w badanym okresie, a w roku 2015 relacja ta była na poziomie 40,9%). Odnotować w tym należy wysoki udział wydatków sztywnych – głównie wydatków socjalnych, kosztem wydatków prorozwojowych.

Dlatego podstawowym wyzwaniem stojącym przed polityką gospodarczą w kolejnych latach powinna być taka przebudowa struktury wydatków, aby doszło do trwałego ograniczenia deficytu fiskalnego i tym samym potrzeb pożyczkowych państwa. Wprawdzie poprawa wiarygodności Polski, jak się wydaje, ogranicza ryzyko refinansowania, co jest niezwykle ważne dla programu refinansowania spłat zadłużenia w najbliższych latach. Jeśli Polsce uda się uniknąć kryzysu finansów publicznych, to i tak grozi nam silne spowolnienie gospodarcze związane ze starzeniem się społeczeństwa, malejącym tempem wzrostu produktywności oraz niską stopą inwestycji. Dług sektora finansów publicznych nadal rośnie prawie dwukrotnie szybciej niż wzrost PKB; przyrost długu w 2014/2015 wyniósł 6,1% a PKB o 3,4%. Co prawda, relacja długu sektora finansów publicznych do PKB w badanym okresie nie przekracza wielkości referencyjnej 60% PKB, ale od roku 2007 jednak stale rośnie. Z wyjątkiem 2014 roku, kiedy to dług sektora finansów publicznych w relacji do PKB wyniósł 50,2% i znacząco się obniżył w stosunku do roku 2013 (55,7%), ale w roku 2015 nastąpił ponowny wzrost do 51,3%¹⁶. Od roku 2000, kiedy relacja długu sektora finansów publicznych do PKB wynosiła 38,7%, nie udało się zbliżyć do tego poziomu.

Wzrost deficytu budżetu państwa na skutek wzrostu wydatków budżetowych lub zmniejszenia się dochodów budżetowych powoduje wzrost wielkości globalnego popytu, co może spowodować wyjście gospodarki z równowagi, ponieważ popyt globalny jest większy od realnej wielkości produkcji krajowej. W tej sytuacji mogą pojawić się następujące zjawiska:

- pojawienie się lub zwiększenie deficytu w bilansie handlu zagranicznego,
- pojawienie się deficytu w bilansie obrotów bieżących z zagranicą,
- konieczność uruchomienia procesów dostosowawczych do obecnego poziomu globalizacji i łatwości wymiany międzynarodowej,
- pojawienie się inflacji – w wyniku wzrostu cen może spowodować zmniejszenie realnej wielkości popytu globalnego

- i dostosuje się on do realnej wielkości produkcji krajowej,
- wzrost realnej wartości produkcji krajowej następujący wtedy, gdy gospodarka będzie funkcjonowała w warunkach niepełnego wykorzystania czynników produkcji (por. Malinowski, 2014).

Wydaje się, że obecnie rząd w Polsce zachowuje kontrolę nad sektorem finansów publicznych, jednak, jak już wspomniano, pojawiają się obawy, że rosnąca od 2015 r. „ekspansja wydatkowa”, może spowodować pogłębienie nierównowagi, szczególnie że na 2017 r. deficyt budżetu państwa zaplanowano w wysokości 59,3 mld zł. Ryzyko to się zmniejsza, ze względu na poprawę koniunktury gospodarczej oraz pierwszych pozytywnych efektów związanych z uszczelnianiem systemu podatkowego.

Utrzymanie stabilności sektora finansów publicznych zgodnie ze standardami krajowymi i międzynarodowymi regulacjami prawnymi nadal będzie wymagało od rządów, w kolejnych latach, dużego wysiłku.

Przypisy

- ¹ Znaczenie podjętych działań antykrzysowych uogólnia dziś w sposób następujący były premier J.K. Bielecki: „Tylko dzięki olbrzymiej interwencji państw – rządów, banków centralnych i regulatorów – udało się zapobiec temu, by wielki kryzys światowy nie zamienił się w wielką depresję” (*Nie o taki liberalizm chodziło...*, 2014).
- ² Są to wydatki, które wynikają z przyjętych stosownymi ustawami zobowiązań państwa.
- ³ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_finance_statistics (dostęp: 11.02.2017).
- ⁴ Saldo sektora finansów publicznych (sektora rządowego, samorządowego i ubezpieczeń) wyniosło 0,1; było dodatnie, co potwierdza, że był to najlepszy rok pod względem koniunktury.
- ⁵ Ustawa z dn. 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dz.U. 2009 Nr 157 poz. 1240, z późn. zm.
- ⁶ Zmiany dotyczące reguły wydatkowej wprowadziła ustawa z 10 grudnia 2015 r. o zmianie ustawy o finansach publicznych (Dz.U. z 2015 r., poz. 2150). Ustawa weszła w życie 20 grudnia 2015 r. i umożliwia powiększenie w 2016 r. potencjalnego limitu wydatków o ponad 5,5 mld zł.
- ⁷ Szerzej na temat WFPF oraz reguły wydatkowej w: Marczakowska-Proczka (2015, s. 185–189).
- ⁸ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z dn. 26.10.2012 r., C326/47; <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/>

PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=pl (dostęp: 10.02.2017).

- ⁹ Oprócz wymienionych dwóch kryteriów fiskalnych zostały sformułowane jeszcze trzy kryteria, które dotyczą inflacji, stopy procentowej i kursu walutowego. Mają one znaczenie przy podejmowaniu decyzji rządu polskiego w planowaniu rozwoju średnio i długookresowego.
- ¹⁰ W 2009 roku Komisja Europejska rozpoczęła wdrażanie procedury nadmiernego deficytu wobec Polski. Stało się to po upublicznieniu przez KE informacji, że w roku 2008 deficyt finansów publicznych wyniósł aż 3,7% PKB, a według prognoz KE w roku 2009 miał wynieść 6,6% PKB – w rzeczywistości wyniósł 7,4, a w roku 2010 7,9% PKB. W czerwcu 2015 roku Rada EKOFIN podjęła decyzję o zakończeniu procedury nadmiernego deficytu wobec Polski, co było możliwe, ponieważ Polska zredukowała deficyt sektora finansów publicznych w 2014 r. do –2,3% PKB, a deficyt budżetu państwa w roku 2012 wynosił –1,9, w 2013 odpowiednio 2,06% PKB.
- ¹¹ 2 marca 2012 roku przyjęto w Brukseli Traktat o stabilności, koordynacji i zarządzaniu w UGW. Podpisało go 25 państw członkowskich, w tym 12 państw strefy euro traktat ratyfikowało, zaczął on obowiązywać od stycznia 2013 roku.
- ¹² Ustawa o Krajowej Administracji Skarbowej z 16 listopada 2016 r. Dz.U. 2016 poz. 1947.
- ¹³ Straty z tytułu unikania i uchylania się od opodatkowania w Polsce szacowane są na 80–100 mld zł rocznie, www.pwc.com (dostęp: 8.05.2017). Ograniczenie skali oszustw podatkowych poprzez reformę administracji skarbowej uważam zatem za słuszny cel.
- ¹⁴ „Polska administracja podatkowa bierze udział powołanym decyzją Parlamentu Europejskiego i Rady na okres 2008–2013 programie działania Wspólnoty zmierzającym do usprawnienia systemu podatków pośrednich na rynku wewnętrznym „Fiscalis”. Istotą programu jest wymiana doświadczeń i poglądów oraz rozwiązywanie wspólnych problemów administracji podatkowych krajów uczestniczących. Polska administracja podatkowa należy do członków założycielskich IOTA, organizacji zrzeszającej 41 administracji podatkowych. Jej głównym celem jest zapewnienie płaszczyzny dla wymiany doświadczeń między administracjami podatkowymi oraz pomoc techniczna w zakresie modernizacji administracji i systemów podatkowych”, <http://www.mf.gov.pl/administracja-podatkowa/dzialalnosc/zadania-i-funkcje> (dostęp: 22.12.2014).
- ¹⁵ W podejściu dyskrejonalnym, gdzie poziom zadłużenia jest wynikiem aktualnego stanowiska rządzących w kwestii wysokości deficytu i sposobu jego finansowania władze fiskalne nie kierują się żadnymi formalnymi ograniczeniami.
- ¹⁶ Dane ze Sprawozdań Rady Ministrów z wykonania budżetu państwa za lata 2007–2015. Rada

ministrów, Warszawa, oraz ze Strategii zarządzania długiem sektora finansów publicznych w latach 2016–2019, Ministerstwo Finansów, Warszawa, 2015 r.

Bibliografia

- Belka, M. (2014). Dlaczego tylko odkrywać? Lekcje z obecnego kryzysu dla ekonomii i polityki gospodarczej. *Ekonomista*, 2.
- Buchanan., J.M. i Musgrave, R.A. (2005). *Finanse publiczne a wybór publiczny. Dwie odmienne wizje państwa*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Hansen, A.H. (1941). *Fiscal Policy and Business Cycles*. New York: W.W. Norton.
- Hansen, A.H. (1947). *Economic Policy and Full Employment*. London: McGraw-Hill.
- Keynes, J.M. (1985). *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kierunki prywatyzacji majątku Skarbu Państwa w 2016 r. (2015). Warszawa: Ministerstwo Skarbu Państwa, grudzień.
- Lakatos I. (1978). *The Methodology of Scientific Research Programs*. W: J. Wall i G. Currie (red.). New York–Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Malinowski, D. (2014). Skutki deficytu powodowanego finansowaniem oszczędnościami zagranicznymi. W: I. Zawiślińska (red.), *Współczesne państwa a dług publiczny*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Marczakowska-Proczka, J. (2015). System budżetowy. W: A. Alińska i B. Woźniak (red.), *Współczesne finanse publiczne*. Warszawa: Difin.
- Marczakowska-Proczka, J. (2016). Instrumenty polityki budżetowej w zarządzaniu gospodarką narodową. W: J. Osiński (red.), *Kapitalizm a sprawiedliwość społeczna*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Nie o taki liberalizm chodziło*, rozmowa D. Wielowieyskiej z J.K. Bieleckim (2014). *Gazeta Wyborcza*, 14 października. Pozyskano z: http://wyborcza.pl/politykaekstra/1,141649,16804440,Nie_o_taki_liberalizm_chodzilo.html (dostęp: 20.05 2017).
- Owsiak, S. (2005). *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Samojlik, B. (2006). System podatkowy – kierunki ewolucji. W: *Kierunki zmian w sektorze finansów publicznych w Polsce po wejściu do Unii Europejskiej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Spiegler, P. i Milberg, W. (2011). *Methodenstreit 2011? Historical Perspective on the Contemporary Debate Over How to Reform Economics*, NSSR Working Paper 06/2011, s. 1–43. Pobrano z: <http://ciece.com.ar/ciece/wp-content/uploads/milberg-methodenstreit-2011.pdf> (dostęp: 8.03.2017).
- Sprawozdania Rady Ministrów z wykonania budżetu państwa za lata 2007–2015. Warszawa: Rada Ministrów.
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z dn. 26.10.2012 r., C326/47.
- Ustawa z dn. 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dz.U. 20009 Nr 157 poz. 1240, z późn. zm.
- Ustawa o Krajowej Administracji Skarbowej z dnia 16 listopada 2016 r. Dz.U. 2016 poz. 1947.
- Wieloletni Plan Finansowy Państwa na lata 2015–2018, program konwergencji. Aktualizacja 2015, Rada Ministrów, Warszawa 2015.
- Wojtyna, A. (2013). Kontrowersje wokół charakteru ożywienia po kryzysie finansowym i recesji. *Gospodarka Narodowa*, 11–12.